

Външната политика на България по време на прехода

Мили дами и господа, драги приятели,

Това е огромна чест. Искам да благодаря на университета, на ректора, на младежа, който ми даде това чудо (посочва широко усмихнат медала на почетните доктори), и на вас всички! Днес е невероятен ден! Има хора, които ме питат защо правя различни неща. Ами защото аз съм оптимист. И късметлия. Трябват и двете, защото сам късметът не върши работа, трябва и да го поканиш. Този университет е фантастичен, прави чудеса, които са много важни за България в момента. И съм ви много благодарен за това, което правите за България. Това ми е вече третата среща в НБУ за последните 5-6 месеца и затуй въпреки тържествеността на церемонията се чувствам като у дома си. Студентите вече ме поканиха на една среща и е голяма чест за мен, че пак ме канят, тъй като се питах дали са разбрали нещо. Аз пък ги поканих да отидем на разходка на Вихрен, защото (с широка усмивка) съм малко балама и имам впечатлението, че хората не са видели България и трябва да я видят. Не съм живял тук толкова години, а страната е толкова красива и се ядосвам, че хората не си я познават. На всички казвам да излязат да видят красотата на нашата природа.

Започвам с една година – 1876. Тогава на дневен ред стои един много важен въпрос: възможно ли е свободна, единна, независима България да съществува в центъра на Балканите? Защо 1876? В Цариград се събират международни посланици от големи и малки държави да решат дали да дадат граници на тази нова държава, дали да я разделят на 3-4 части, дали дори да я включат в Сърбия. Идеята да има една България на Балканите никак не допада на големите европейски държави, още по-малко на нашите съседи. Портата, която трябва да реши проблема, не приема решенията, предложени от Великите сили, не приема и Лондонския протокол. След година изчакване, през 1877 година Русия обявява война на Турция с ясна цел да възстанови българската държава и да въведе ново временно гражданско управление в освободените територии под ръководството на императорския комисар княз Дондуков-Корсаков.

Един от новосъздадените през 1879 г. отдели се нарича „Дипломатически отношения за връзка с други държави“. Малко дълго, но ясно. Княз Александър назначава за ръководител на новия отдел Марко Димитриев Балабанов, по-късно министър на външните работи в кабинета на Тодор Буров. Така се ражда българската дипломатическа служба и се радвам, че нейни членове са днес тук наши гости. Балабанов и неговите колеги Марин Дринов (образование), Начевич (финанси), Паренсов (военно дело) и др. трябва да създадат нова България след 500 години турска власт. Няма българска администрация, няма училища, няма университети, църквата е още под гръцки натиск. Представете си сега какво е било на тези хора: какво невероятно нещо е да се построи една държава от нищото. В същото време Берлинският конгрес разкъсва България на пет части. Протести заливат цялата страна и бившите наши земи. (Отскоро тук хората пак започнаха да протестираат, което не е лошо – трябва да протестираме, когато нещата не вървят. Във Варна също протестирахме.) Конгресът дори забранява на България да има външно министерство – откъде накъде? Под руски натиск княз Александър абдикира. В тази много сложна ситуация нашите дипломати трябва да защитят българските интереси и страната трябва да си избере нов глава.

Историята се повтаря. Годината е 1989. От петдесет години България е под контрола на Варшавския пакт. Външен министър е Петър Младенов, член на Централния комитет на Българската комунистическа партия. Външната политика се диктува от Москва, държавният глава абдикира. В страната започва преход към демократични идеали, към нови партии, към промяна. Парламентът избира д-р Желю Желев за президент. На конференцията на ООН във Вашингтон той прави невероятната декларация, че България вече не е комунистическа, а демократична страна. Може би сега звучи лесно, но тогава това изказване беше феноменално: че националните интереси на страната вече се свързват със световни организации като ООН, НАТО, Съвета на Европа, Европейския съюз; че това ще се отрази в нашата нова независима външна политика. Д-р Желев наблегна и на факта, че България е спасила своите евреи през войната. Това пояснение беше повече, мисля, за американците, които не познаваха този факт. Какви бяха първите стъпки, свързани с новата политика? При иракското нападение над Кувейт ние веднага подкрепихме ООН, макар че още има голям спор дали Тони Блеър е бил прав, като каза, че има химически предприятия. Факт обаче е, че Кувейт бе нападат от Ирак, което не е допустимо, и ние подкрепихме ООН. По време на конференцията за сигурност в Париж президентът Митеран и г-жа Тачър помолиха президента Желев да смени българските комунистически

посланици в съответните страни. Ако обаче човек помисли от гледна точка на хуманната страна: за реакцията на тези хора, които са работили за държавата, гледали са си работата, и изведнъж – ново правителство, нова дирекция и т.н. ... Някои от тези хора не бяха готови да възприемат новото. Още ме смущава фактът, че може така внезапно на един чиновник, който мисли, че си върши работата добре, да му кажеш: „Извинявай, ама така не върви.“

През 1990 г. по време на срещата си с г-н Демирел г-н Желев получи неговото съгласие Турция да признае Република Македония. Турският президент каза, че го е решил, за да не дестабилизира Македония Балканите. Тази важна тема пак се повдигна по време на срещата с президента Елцин в Истанбул през 1992 г. Аргументът беше: ако Вие, г-н Елцин, като силен президент се съгласите, и другите ще се съгласят. Съгласието на Елцин беше дадено на конференцията за сигурност в Хелзинки. Назад остана само Буш, който се съгласи след 15 години – не беше разбрал човекът. След преврата в Москва през 1991 г. българското правителство веднага подкрепи президента Елцин и призна Руската федерация – една огромна стъпка. Тази наша независима външна политика е брилянтно защитавана и осъществявана от моите колеги във Външно министерство и съответните правителства през последните 23 години. Ще си позволя да кажа, че един много важен резултат от тази разумна национална политика е, че днес сме в Европа. Но както по времето на министър Балабанов отпреди 200 години, България има още много работа. Не е толкова лесно да минеш от една сфера в друга – нито психологически, нито физически.

Има един невероятен писател свищовлия – Щастливеца, който е написал невероятната книга „Бай Ганьо“. И аз съм от Свищов. Вярно, че книгата е отпреди много години, че е много смешна, но казва много за нашия характер, за нашите виждания и за това как реагираме – затова четете я, моля ви, ако не сте я чели. Ние имаме много да се учим, ако искаме да станем европейци. Но ще ви кажа също, че не всичко в Европа е злато и че няма нужда да се опитваме във всичко да сме като англичаните, французите и немците. И там имат големи проблеми. Поне да разберем, че и ние трябва да дадем нещо те да ни приемат. Благодаря ви.

Из отговорите на Н. Пр. доктор хонорис кауза на НБУ Иван Станчов на въпроси, зададени от аудиторията:

1. Най-важното беше да свикна да говоря тук, в България. За 47 години отсъствие забравяш много неща. Не говоря руски, защото не бях тук – и съжалявам, че не говоря руски.
2. Хората знаят, че дълго не съм бил тук и не познавам българската литература както трябва. Подаряват ми толкова книги, че не мога да ги прочета всичките. Наблягам повече на историята, защото не я познавам добре. Навлязъл съм по-дълбоко в протобългарската история, за Средновековието имам още много да чета. Само да отбележа: ако ще ставате дипломати, четете за историята.
3. Ако говорим за промяната на образа на България, трябва да помним, че страната ни винаги е била в Европа – в центъра, а не в периферията на Европа. Но не ми харесва, че като погледне човек из улиците, тук всичко е станало на английски или на глупав български. Което е жалко. Ние имаме много красив език и няма нужда да вземаме винаги от други езици. Колкото до психологията, там има известен проблем. Ние сме европейци и трябва да се гордеем с това. Ние сме българи – и трябва се гордеем и с това. И като излезем в чужбина, трябва да се гордеем, че сме българи, а не да се свиваме.
4. Всички, които работим в министерства и т.н., ние сме обществени слуги, ако преведем буквално английския израз *public servant*. Защото кой ти плаща заплатата – гражданите. В английските държавни институции служителите го имат това разбиране и много ги уважавам за това.
5. Няма нужда от големи комплименти, преди да попитате нещо. Това не помага. Колкото до това, че съм бил „видна личност“, това се отнася до всички вас тук: всички сте много видни и се радвам, че сте тук. Въпросът ти (обръща се към питателя) беше кой вътрешен двигател ме е изградил като обществена личност. Ако си бил на миналата среща, значи или аз не съм се изразил както трябва, или ти не си слушал. Казах, че това идва от възпитанието в семейството. Неща, които идват от бабите и дядовците. Чувам тук-там майки да се оплакват, че учителите не възпитавали децата. Това е първо работа на майките, учителите не могат да правят всичко.

б. Ето историята, която ме помоли колегата ви да разкажа отново.

Преди в България имаше много традиции, които идваха от село, от селяните. Тук като елиминирахме селото, изчезнаха и тези хубави, здрави традиции. Сега се казва: „Махни го тоя селянин и т.н.“. Не бива да е така. В селянина е силата на България. Кой се е борил за нашата независимост? Българският селянин, не буржоазията. И той винаги е бил носител на традиции. Тази история е важна, защото наблягам на факта, че във Великобритания има традиции, а тук, за жалост, нямаме.

Докато бях посланик в Лондон, отивам веднъж в Парламента да чуя какво разправят тези много важни хора. Бързам към ложата за дипломатите на втория етаж, когато ме спира един администратор с официална униформа и тържествено настоява да се подпиша в книга на 150 г., в която са оставили подписите си всички дипломати, посетили британския парламент. Аз взимам книгата, обаче почвам да прелиствам книгата отначало. Човекът втрещено ме пита какво правя, пък аз отвърщам: „Търся подписа на дядо си.“ Служителят ме поглежда и казва: „Господине, аз съм тук от двадесет и пет години, след две седмици се пенсионирам и ще отнеса тази история със себе си. След Вас тази книга отива в архива, Вие сте последният, който се подписва в нея.“ Има такива случки в живота, които хората не могат да забравят. Силата на традицията.